SHËNIMET | PIKTORI

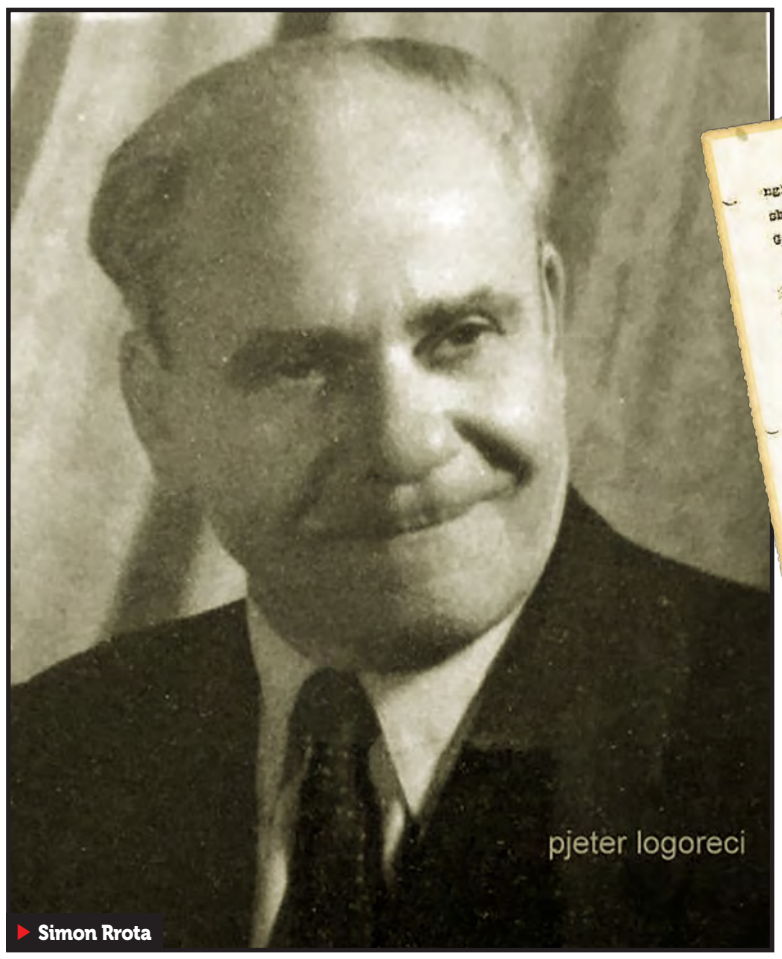

Simon Rrota

Faksimile nga faqet e ditarit të Simon Rrotës

Ditari i Simon Rrotës

Si u ndërtua Kisha Françeskane në Shkodër me dekret të sulltan Hamidit

Pjesa e tretë e ditarit të piktorit Simon Rrota, ku rrëfehet një histori plot detaje intriguese mbi ndërtimin e Kishës Franceskane, fëmijërinë e piktorit dhe shumë probleme të mprehta sociale në Shkodrën e fillim shek.XX-të...

NGA **PJETER LOGORECI**

Ballabane quhet ajo zonë e qytetit të Shkodres, (në mes Serreqit, varrezave të Rrmajit, Gjuhadolit dhe Dugajve të reja), prej ku dolën personalitete shqiptare të kulturës, të rangut kombëtar. Përsonalisht, isha me fat që linda dhe kalova fëmijërinë në këtë lagje, në një kohë (brez) që pat mundësinë e fundit të kishte kontakte me këto korifej të atdhetarisë e kulturës.

Vetëm në një hapsire të vogël të kësaj lagje jetuen figura si: personazhi i shkrimit tim Simon Rrota, gjuhëtari dhe diplomati Kolë Rrota, at Justin Rrota, fotografi Gjon Rrota, mjeshtri i futbollit Loro Borici, mjeshtri Kolë Shiroka, aktori Bep Shiroka, kompozitorët e klasit të parë Cesk e Tonin Zadeja, Tish e Tonin Daija, arkeologu i mirënjohur Frano Prendi, këngëtari i talentuem Tonin Tërshana, intelektuali i dorës së parë Cuk Simoni, atdhetari Luigj Gurakuqi, gaztori i njohur shkodran Filip Daija, Kardinali Mikel Koliqi dhe vëllai i tij Ernesti, Kleriku Dom Simon Jubani, Mons Fishta, Mons Coba, At Pjeter Meshkalla, At Leon Kabashi dhe (banoj për disa vite) familja e shejtores Nënë Tereza.

Po këtu kaluan fëmirinë dhe përsonalitete të një brezi më të vonëshëm si: violinisti me famë Lorenc Radovani, basi i njohur në mbarë botën Frano Lufi, historiani Romeo Gurakuqi...etj...

Për banorët e lagjes time, shtëpija e familjes Rrota (një ndërtesë e stilit alpin), përbënte një veçanti. Me paraqitjen e saj të jashtme, kjo shtëpi sillte pranë nesh atmosferën e kulturës përendimore, ndërsa e mbrëndeshmja e saj kuriozonte të gjithë me praninë e kryeveprave të Simon Rrotës dhe personalitetin e gruas së tij italiane, Zonjës Karla. Pata rastin dhe fatin, kur isha në moshën e fëmijërisë, të njihja piktorin Simon Rrota dhe pjestarët e familjes së tij, djemtë Rafaelin e Toninin e vajzat Albinën dhe Norën, të cilët ishin shembull të mirësjelljes dhe model qytetarie, e me pas nipat e mbesat, që jeta e solli të jetojnë sot jashtë vendit. Sot një pjesë e Ballabanes, vendi ku jetoj piktori i madh shqitar, mban emrin SIMON RROTA.

Në këtë numer të suplementit Eilindasi sjellim sot pjesën e tretë me fragmente të zgjehdura nga ditari i piktorit Simon Rrota, ku

PJESË NGA DITARI

...Ishte vjeti 1902 kur Pater Francesco da Bieno, na lajmëroi, te dera e Kuvendit të fretenve, se Sulltan Hamidi, kishte çue firmanin (dekretin) për me lanë të lir fretnit me vazhdue punimet për ndertimin e Kishës të tyne e cila, tash sa vjetë kishte mbetë gadi për gjysë, pa u mbarue. Qyshë bë fillim pati gjetë kundershtime të mëdha, jo aq prej qeverisë turke, por prej këtyne të vendit (myslimanëve të Shkodrës) qi prej injorancës të zakonshme, kundershtojshin vëllaznit e tyne kristjanë. Për këtë arsye, mbasi kishin fuqinë në dorë e influencë pranë qeverisë turke, nuk e patën të vishtirë me ndalue punimet e me e lanë Kishen në nji gjendje të mjerueshme për shum vjetë.

Por çdo kohë ka evolucionin e vet e, mbas sa vjetësh, ata qi dikur kishin gjykue qi ajo ndertesë mos t'u godiste, kishin dekë e brezni tjera jetojshin në Shkodër e jo me aq kërcnime si ata të parët e tyne. Kur morën vesht se zyrtarisht Sulltani i Stamollës (Istambul-Costantinopoli) kishte dhanë urdhën me anën e firmanit, atëherë nuk banë ma za, dhe se mentaliteti i tyne kishte ndrrue e se urdhni i Stamollës nuk mund të kthehej mbrapshtë e se ky vendim ishte i qindrueshëm.

Me pak fjalë, Pater Francesco, qi me zéll të madh e kishte marrë përsipër ndertimin e ndertesës, shtini puntorët, qi ishin të tanë myslimanë prej Dibret të Madhe (sot në maqedoni) pse muratorët vendas ishin shum te paktë. Mirëse puntorët filluen punën, por me çka me i pague? A thue vetëm me 150 grosh qi gjetën në kasetat e kishës provizore të improvizueme në Kuvendin e françeskanëve do t'i bahej ball shpenzimeve? Këto fjalë i ndjeva prej gojës të Pater Francesco-s, i cili ishte ndejë te korridori i Kuvendit, tue kja hall me fretnit tjerë qi ishin aty rreth tij. Në këtë rasë kaq të ngushtë, kishte nji trazim të madh në vedi, mbasi ndihma prej kuj nuk kishte, përveç Zotit, e se me ndihmën e Tij, Kisha do të përfundonte së ndertuemi ma së mirit e me u mbëkambë, ashtu si asht sot.

Më bjen ndër mendë se na, si djem të ri, shkojshim me ndihmue me bajtë gurë së bashku me xhakojt (seminaristat – ata qi vazhdojnë mësimet për me u ba meshtarë) e fretënve. Po ashtu edhe prej anës së popullit nepshin ndihmë vullnetarisht e pa pritesë, mjaft qi ndertesa të vazhdonte simbas nji planit qi kishte lanë njifarë Fra Anselmo. Por njikohësisht u banë disa ndryshime, me kërkesën e fretenve, e këto i bani ingjenier Brijoti (francez në shërbim të Otomanëve) i cili ma vonë u ba vendas e u martue me nji grue shqyptare, por nuk lanë trashigimtarë.

Ndertimi i Kishës, qi zgjati ma se katër vjetë, përfundoi me 8 dhetuer 1905, ditën e Zojës së Papërlyeme (Immacolata Concezione) dhe u ba inaugurimi me nji ceremoni të madhe. Kumpanjeli (campanile) u ba mbas nji vjetit, por kumbonët kishin mbetë në doganë e simbas zakonit të gjithmonshëm, këta të vendit (myslimanët e Shkodrës) nuk lejojshin me i dhanë, prandej kaloi nji kohë e gjatë me grindje të palëve; por ma në fund, konsulli i Austrisë, u muer vesht me Valine e Shkodrës i cili dha urdhën qi kumbonët të dorëzoheshin sa ma parë.

Transportimi i kumbonëve dha pak mundim për me i prue në qytet, pse vetëm kumbona e madhe peshonte 600 kg. ndersa dy të tjerat ishin ma të lehta pse ma të vogla. Bajtjen e tyne e mori përsipër Gjokë Prendushi, i cili i vuni qerres dy palë qé për tërhekje, e përcjellë prej popullit qyshë prej doganet (qi atëherë ishte afër Urës Bunës) e deri në qytet, si ngallnuesa prej gëzimit. Mbas pak kohet u ba edhe ceremonija e zakonshme e pagzimit të tyne (kumbonëve) e si nun ose kumbarë, kje Imzot Lazer Mjeda Arqipeshkvi Metropolit i Shkodrës.

Me rasën e ndertimit të Kishës së fretenve, edhe myslimanët e Shkodrës ndertuen xhaminë e Fushë Qelës (në pjacë) tue prishë atë të vjetrën qi isht shum e keqe dhe e pa bukur, ndersa kjo e reja u ba shum ma e mirë dhe e bukur, sidomos minarja e punueme me gurë të latuem e paraqitet, si stil, si kumpanjeli i Kishës së fretenve, dhe doli i fortë e i bukur nga ana arkitektonike. Megjithëse në vjetin 1905 ra termeku, Kisha nuk pësoi aq shum damtime përveç do plasave murit qi ma vonë i mbyllën me çemento. Për inaugurimin e Kishës, Kolë Idromeno, bani nji vepër mjaft të bukur te elteri (altare) i madh: do rê me disa engjuj qi edhe sot nji pjesë e tyne ka qindrue e paprishun. Elteri i Madh asht nji dhanti (dhuratë) e Franz Joseph-it (perandori i Austro Hungarisë) qi ia dërgoi fretenve si kujtim. I bukur, por, tue kenë se në njanën anë të ballit të elterit ishte gëdhenë shqiponja, simbol i Shtëpis Hasburgëve (discendenza della Casa Imperiale d'Austria), Pater Francesco dhe të tjerë kundërshtuen shum tue thanë se Kisha ishte goditë me ndihma të bamirësve të popullit e jo prej Austrisë. Kjo gja i vajti në vesh konsullit të Austrisë, në Shkodër, i cili mbeti shum i fyem për këtë gja. Me mundësitë qi ky kishte në atë kohë, mbërrijti me anën e autoriteteve kishtare, me e

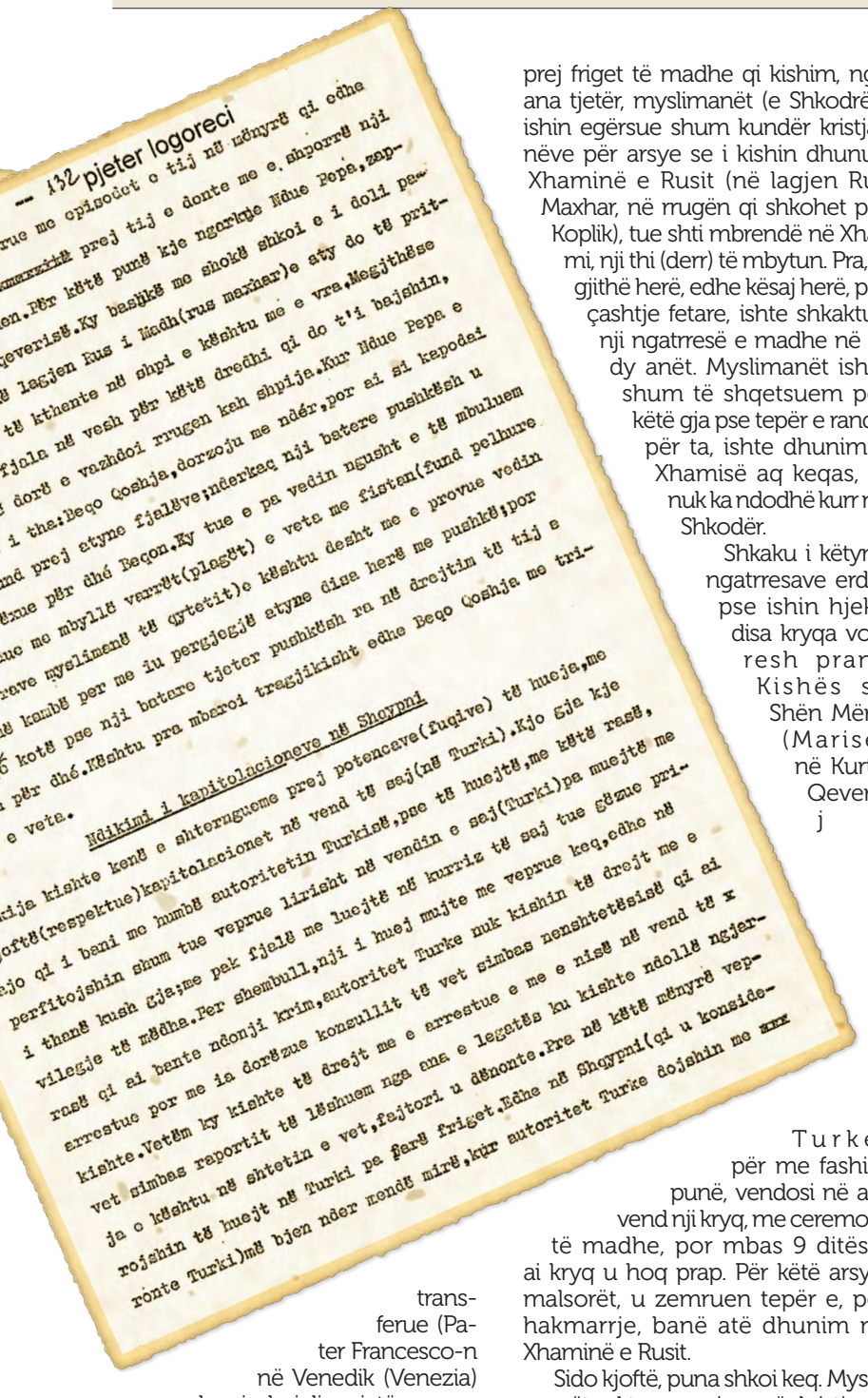
— 132 pjeter logoreci

rue me opisocet e tij në mënyrë që edhe
mmrrizë prej tij e donte me e shporrë nji
en.Për këtë punë kje ngarkue Ndue Pepa,zap-
qeverisë.Ky bashkë me shokë shkoi e i doli pa-
ë lagjen Rus i Madh(rus maxhar)e aty do të prit-
të kthente në shpi e kështu me e vra.Megjithëse
fjala në vesh për këtë dredhi që do t'i bajshin,
dorë e vazhdoi rrugen kah shpija.Kur Ndue Pepa e
i tha:Beqo Qoshja,dorzoju me ndër,por ai si kapodai
nd prej atyne fjalëve;nderkaq nji batare pushkësh u
tnue për dhé Beqon.Ky tue e pa vedin ngusht e të mbuluem
ue me mbyllë varrët(plagët) e veta me fistan(fund pelhure
reve mysliment të qytetit)e kështu desht me e provue vedin
n kambë per me iu pergjegjë atyne disa herë me pushkë;por
ë kotë pse nji batare tjeter pushkësh ra në drejtim të tij e
e veta.

Ndikimi i kapitolacioneve në Shqypni

kija kishte kenë e shternguemе prej potencave(fuqive) të hueja,me
oftë(respektue)kapitolacionet në vend të saj(në Turki).Kjo gja kje
jo qi i bani me humbë autoritetin Turkisë,pse të huejtë,me këtë rasë,
erfitojshin shum tue veprue lirisht në vendin e saj(Turki)pa muejtë me
i thanë kush gja;me pak fjalë me luejtë në kurriz të saj tue gëzue pri-
vilegje të mëdha.Per shembull,nji i huej mujte me veprue keq,edhe në
rasë qi ai bante ndonji krim,autoritet Turke nuk kishin të drejt me e
arrestue por me ia dorëzue konsullit të vet simbas nenshtetësisë qi ai
kishte.Vetëm ky kishte të drejt me e arrestue e me e nisë në vend të x
vet simbas raportit të lëshuem nga ana e legatës ku kishte ndollë ngjer-
ja o kështu në shtetin e vet,fajtori u dënonte.Pra në këtë mënyrë vep-
rojshin të huejt në Turki pa farë friget.Edhe në Shqypni(që u konside-
ronte Turki)më bjen nder mendë mirë,kur autoritet Turke dojshin me xxx

prej friget të madhe qi kishim, nga ana tjetër, myslimanët (e Shkodrës) ishin egërsue shum kundër kristjanëve për arsye se i kishin dhunue Xhaminë e Rusit (në lagjen Rus Maxhar, në rrugën qi shkohet për Koplik), tue shti mbrendë në Xhami, nji thi (derr) të mbytun. Pra, si gjithë herë, edhe kësaj herë, për çashtje fetare, ishte shkaktue nji ngatrresë e madhe në të dy anët. Myslimanët ishin shum të shqetsuem për këtë gja pse tepër e randë për ta, ishte dhunimi i Xhamisë aq keqas, qi nuk ka ndodhë kurr në Shkodër.

Shkaku i këtyne ngatrresave erdhi pse ishin hjekë disa kryqa vorresh pranë Kishës së Shën Mëris (Marisë) në Kurt?. Qeverija Turke, për me fashitë punë, vendosi në atë vend nji kryq, me ceremoni të madhe, por mbas 9 ditësh, ai kryq u hoq prap. Për këtë arsye, malsorët, u zemruen tepër e, për hakmarrje, banë atë dhunim në Xhaminë e Rusit.

Sido kjoftë, puna shkoi keq. Myslimanët caktuen me i ra anës kristjane, sidomos kah lagjja Ballabane (pjesa e rrugës qi prej Kishës Madhe të çon te vorret katolike), me qellim qi me ba ndoj shpërdorim në Kishën e Madhe (Katedrale). Por, në këtë lagje, nji farë Gasper Mazit me Tomë Prendushin, kishin zanë nji pozitë të mirë te muri i oborrit të shtëpisë të Shan Shantos (në rrugën qi të çon në vorre e afër shtëpisë tonë) të cilët, të forcuem mirë me pushkë e me shokë, nuk lejshin me kalue muslimanët aty pari. Por ngjarja, nuk do të mbaronte me kaq pse, parija katolike e Shkodrës, kishte vendosë qi, në rasë rrezikut, me thirrë malsorët simbas bajrakëve (në bazë zonash ku ata jetojnë) me zbritë në qytet, sikur e kanë pasë zakon gjithëherë me i ardhë në ndihmë qytetit; por Arqipeshkvi Metropolit i Shkodrës, Monsinjor Guerrini, e ndaloi hovin e malsisë, pse e shihte të arsyeshme qi të mos shkaktohej nji luftë civile e me u derdhë gjak kot pa farë qellimit patriotik, e me të vërtetë do të ishte kenë nji marri me pasë ndodhë nji masakrim vëllaznuer i padobishëm. E bash për këtë arsye, Sulltan Hamidi, i dërgoi Monsinjor (Imzot) Guerrini-t, nji kryq arit, si shperblim se kishte ndalue nji gjakderdhje të kotë, ndër dy anët.

Kështu filluen me u fashitë punët, e, pushkët nuk u ndijshin ma në qytet; me ngadalë, filluen tregtarët me hapë dugajët e tyne e me shikjue punën. ma vonë, kje lidhë nji besë e fortë ndërmjet myslimanëve e katolikëve, tue u betue me shoqi shojnë, mos me trazue ma as Kishë as Xhami, por me jetue vllaznisht si përpara. Besa e lidhun zuni vend, e pazari, pa vonesë u çil e puna e tregtija filloi me nji aktivitet të gjallë.

Kishte kalue shum kohë pa punë e nji shumicë e madhe mallnash kishte mbetë pa u terhjekë në doganë prej t'interesuemve, prandej të gjithë dishrojshin punën e fitimin. Njikohësisht edhe shkollat u hapën e na, si fëmij, kalojshim pa frigë mbasi nuk shifshim ma atë livizje rivolucionare të asaj dite të shtundë.

Duhet me dijtë se, në këtë rasë, qeverija Turke, për me mbrojtë kristjanët nga rreziku, pat shpërnda ushtrinë e vet, ndër të tana lagjet e qytetit, me çadra e për nji kohë të gjatë e kaq e vërtetë qi, në lagjen Ballabane, përball shtëpisë të Shan Shantos, ushtrija turke ka qindrue me çadra deri atë ditë qi Turkija ka dalë krejtësisht prej Shkodret.

Unë qi shkrova këtë episod, nuk kqyra datat kronologjike, pse puna e dhunimit të Xhamisë, ka ndodhë disa vjetë para termekut qi ka ra në vjetin 1905. Gjithashtu edhe jetën e fëminisë teme, ishte dashtë qi ta kishe diftue ma përpara, por tue kenë se unë e fillova autobiografinë teme tue fillue nga vjeti 1902, mu desht doemosdò me lanë për ma vonë ato ngjarje qi kishin ndodhë përpara. Por tash qi pashë gabimin tem, po rreshtoj jetën e fëminisë teme, tue fillue prej moshës tri vjeç e deri në ditë të sodit.

Atë vjetë qi linda unë, bash ndër ato ditë të vjeshtës, pati vershue lumi Kir me furi (lum ky qi buron në fshatin Kir të Dukagjinit) zbret në Shkodër, kalon kah Ura e Mesit, në Bardhaj, kalon mbrapa vorreve katolike, u tha shokëve të vet: ndigjoni burra, per me çue qellimin tonë në vend, duhet qi na të sulmojmë edhe kazermat e ushtrisë Turke qi aso kohe ishin ku janë ato të sodshmet (karshi spitalit civil). Zani i Mirashit, i burmoi malësorët me mësye edhe nji herë me qellim qi mbas shprazjes së pushkëve, ushtarët do t'u detyrojshin me dalë jashtë në dritë ndersa këta (malcorët) tue kenë në arrësinë, banë nji masakrim mbi ushtarët e shkretë qi nuk kishin kurrnji faj në këtë pikë.

Kështu pra, mendihmen e territ, malcorët iken tue marrë me vedi shokun e plagosun e thonë se diq rrugës e këta, të kënaqun per trimninë e bame kundra qeverisë Turke, shkuen të gjithë në Shalë nder shpijat e tyne pa u hi ferrë në kambë.

Ma vonë, qeverija u kujtue se sa shtrejt i kushtoi vrasja e atyne dy malcorëve, por Turkija nuk ia vuni veshin aq shum kësaj ngjarje e me kaq i dha fund. Por edhe me pasë dashtë me ndjekë fajtorët, a do të kishte kenë e mundun me hi ushtrija Turke në Shalë në ato kohna? jo kurr pse ata në vendin e tyne u mbrojshin aq mirë si në kohën e feudalizmit, e në këtë mënyrë, qeverisë do t'i kishte kushtue viktima tjera të shumta, prandej nuk e çoi ma gjatë e me kaq mbaroi episodi i Shaljanëve.

Mbas këtij fillon edhe nji tjeter, qi ma pati diftue baba jem para se të diste.

Në Shkoder, burrat e kapodaitë nuk mungojshin. Nji nder ta ka kenë edhe Beqo Qoshja, njeri i permendun per burrni e trimni qi të gjithë ia lëshojshin rrugen si me kanë Don Rodrigo (personazh kryesor në romanin – I promessi Sposi – të Alessandro Manzoni) e ia kishin frigen shum se nuk pritonte me qitë pushkë per punë të kotme.

Beqo Qoshja ishte ba shum i padurueshem e pengesa të mëdha i qiste popullit e qeverisë e ma teper Legatave të hueja qi raportojshin per sjelljen e pa bukur të tijen në qytet. Ky jo se i bante keq kuj, por në çdo vend o pijetore qi shkonte, qiste pushkë perpjetë si shej burrnijet aq sa njerëzve të qeverisë nuk u bante pershtypje pse ishin të bindun se ai vetë ishte qi shprazte kuburen simbas qefit të tij.

Por ma në fund ky e kishte teprue me episodet e tij në mënyrë qi edhe qeverija ishte merzitë prej tij e donte me e shporrë nji herë pergjithmonë Beqo Qoshen. Për këtë punë kje ngarkue Ndue Pepa, zaptije (polic) në sherbim të qeverisë. Ky bashkë me shokë shkoi e i doli para te vijat e mullinit në lagjen Rus i Madh (rus maxhar) e aty do të pritshin rasen kur beqo-ja të kthente në shpi e kështu me e vra. Megjithëse këtij i kishte shkue fjala në vesh për këtë dredhi qi do t'i bajshin, por ai nuk e mori në dorë e vazhdoi rrugen kah shpija. Kur Ndue Pepa e pau prej së largut i tha: Beqo Qoshja, dorzoju me ndér, por ai si kapodai qi ishte, nuk u tund prej atyne fjalëve; nderkaq nji batare pushkësh u shprazne tue rrëxue për dhé Beqon. Ky tue e pa vedin ngusht e të mbuluem me gjak, u mundue me mbyllë varrët (plagët) e veta me fistan (fund pelhure veshje e burrave myslimanë të qytetit) e kështu desht me e provue vedin tue u çue në kambë per me iu pergjegjë atyne disa herë me pushkë; por qindresa kje e kotë pse nji batare tjeter pushkësh ra në drejtim të tij e ra dekun për dhé. Kështu pra mbaroi tragjikisht edhe Beqo Qoshja me trimënitë e veta.

NDIKIMI I KAPITOLACIONEVE NË SHQYPNI

Turkija kishte kenë e shternguеme prej potencave (fuqive) të hueja, me njoftë (respektue) kapitolacionet në vend të saj (në Turki). Kjo gja kje ajo qi i bani me humbë autoritetin Turkisë, pse të huejtë, me këtë rasë, perfitojshin shum tue veprue lirisht në vendin e saj (Turki) pa muejtë me i thanë kush gja; me pak fjalë me luejtë në kurriz të saj tue gëzue privilegje të mëdha. Per shembull, nji i huej mujte me veprue keq, edhe në rasë qi ai bante ndonji krim, autoritetet Turke nuk kishin të drejt me e arrestue por me ia dorëzue konsullit të vet simbas nenshtetësisë qi ai kishte. Vetëm ky kishte të drejt me e arrestue e me e nisë në vend të vet simbas raportit të lëshuem nga ana e legatës ku kishte ndollë ngjarje e kështu në shtetin e vet, fajtori u dënonte. Pra në këtë mënyrë veprojshin të huejt në Turki pa farë friget. Edhe në Shqypni (qi u konsideronte Turki) më bjen nder mendë mirë, kur autoritetet Turke dojshin me arrestue kend, megjithëse ishte shqyptar, por kishte nenshtetësi të huej, ky i mbyllte deren në fytyrë pa muejtë me hy kush mbrendë prej tyne, por i lejshin jashtë derës urdhnin e arrestimit të cilin fëmija e shkyejshin. Të njajten gja më ndolli me pa per arrestimin e Luigj Gurakuqit ku nji polic shkoi me shokë per me u arrestue; mirëpo i ati tij Pjetri, punonte në legaten italiane e i pengonte me hy mbrendë, atëherë i lanë jashtë derës urdhnin e arrestimit, por e ama Lezja e shkjeu copë copë e ata u nisën me krye për dhé pa muejtë me krye qellimin e vet.

Influencen ma të madhe në Shkoder e kishte Austria. Kjo kishte marëdhanje të ngushta me autoritetet turke edhe me myslimanët e vendit qi ishin me randësi të madhe nder punët e shtetit. Këtë fuqi e mori Austria dhe e mbajti deri në fund të luftës parë botnore njatë herë kur kje zhgatrrimi i saj.

Në ato kohna, Austria e Italia kishin edhe postat e veta e pullat e tyne qi funksionojshin rregullisht me shpërdasit e tyne. Ndrekë Demiri per Austrinë e Filip Kraja per posten italiane. Kështu, nepermjet të këtyne postave, shqyptarët e Rilindjes kryejshin ma së mirit sekretet e veta. Gazeta "Dielli" e Faik Konicës, vinte nga Amerika (Boston U.S.A.), rivista Albania, vinte nga Londra, libra shqyp nga Sofia e Bukureshti ku ishin perpjekjet e shqyptarëve qi punojshin për lirinë tonë; prandej Bullgaria u dha shqyptarëve atje lehtësina të mëdha në Sofje, veçanërisht nga ana e shtypit.

Por mbasi qi këto janë pika qi nuk më takojnë mue me i shkrue, do të i a la ndonji historianit me dhanë skjarime mbi Rilindjen tonë; megjithëse edhe unë jam i asaj kohe ku kam dhanë edhe kontributin tem jashtë e mbrendë Shqypnijet, por mbasi nuk janë gjana me shkrim, sigurisht qi sot kanë ra poshtë të gjitha.

Postjerët qi permenda ma nalt, posten e vet e kishin të sigurueme pse autoritetet nuk mujshin me ia prekë deri sa t'a dorëzojshin në dorë, por kur e merrshe në dorën tande e kur ajo ishte e dyshimtë per qeverinë e Turkut, ata ta hiqshin prej doret e menjiherë të arrestojshin.

▶ Prinderit e Simonit, Gjushi dhe Maria